A Teleki család és Teleki József (1790–1855) adományai

Teleki József „a tudományokban egyesült két haza" gyermekeként 1790. október 24-én látta meg a napvilágot Pesten. Szülei, széki Teleki László (1764–1821) és Teleki Mária (1770–1800) Erdélyben és a királyi Magyarországon egyaránt birtokkal rendelkező család tagjai voltak, amelyben a könyvek ismerete, gyűjtése és a tudományok iránti vonzalom generációk óta hagyománynak számított.

Az 1825–27. évi országgyűlésen 1826. március 17-én felolvasták Teleki József írásbeli nyilatkozatát (alapítólevél), amelyben a főúr családja nevében felajánlja apjától örökölt, közel 30 ezer kötetet számláló könyvtárát a felállítandó új tudományos intézménynek. Az országgyűlés törvényt alkotott az Akadémia alapítóiról, köztük a könyvtárat és mellette még ötezer forintnyi tőkét is felajánló Teleki-nemzetségről.

Teleki József, aki az Akadémia első elnöke volt, az alapító könyvtárat további értékes és ritka adományokkal gyarapította. Ő vette az első folyóiratokat és a szótárkészítéshez nélkülözhetetlen nagy német és francia szótárakat. Könyv- és kéziratadományai között a legértékesebbek közé tartozik Ludovicus Carbo *Dialogus de Mathiae regis laudibus* című corvinája. 1850-ben ősnyomtatványokból és aldinákból álló értékes, mintegy hatszáz tételt tartalmazó könyvgyűjteményét ajánlotta fel a könyvtár javára.

Az 1850-es években tovább gyarapította a könyvtárat nagyszabású történettudományi munkájával, a *Hunyadiak kora Magyarországon* című sorozattal és a hozzá tartozó forrásokkal. 1853-ban a család két további tagja, Teleki Ádám (1789–1851) és Teleki Domokos (1810–1876) szintén adományozott könyveket az Akadémiának.

Teleki József hosszú betegség után 1855. február 15-én halt meg Pesten. Szirákon, a családi kriptában helyezték örök nyugalomra. Végrendeletében a könyvtárra hagyta a Pesten, Szirákon és Pomázon tartott mintegy ötezer kötetet kitevő kézikönyvtárait is, 24 000 forintból pénzalapot hozott létre a könyvtárnoki fizetés emelésére és a további gyarapítás költségeire, valamint egy nagyobb összeget rendelt drámai pályázatok díjazására.

Batthyány Gusztáv (1803–1883) és Batthyány Kázmér (1807–1854) adománya

A rohonci Batthyány-kastélyban őrzött könyvtárat 1838-ban ajánlotta fel a Magyar Tudós Társaságnak Batthyány Gusztáv azzal a céllal, hogy a „honi értelmesség kifejtésére némi hatással lesznek". A gyűjtemény a Teleki-könyvtár méreteit is meghaladta, több mint 30 000 kötetet számlált. Részben a könyvek jelentős részének elhanyagolt állapota miatt eleinte általánosan lesújtó vélemény terjedt el az adományról. Ma már a kutatás úgy tartja, hogy a Batthyány-állomány gazdasági, természettudományos és műszaki művei nemcsak korukban (17–18. század) emelkedtek ki a hazai könyvanyagból, hanem az adományozás idején is különlegesnek számítottak.

Érdekes, hogy ebből az egyébként kevésre értékelt könyvtárból származik az Akadémiai Könyvtár gyűjteményének legtalányosabb dokumentuma, a Rohonci kódex, amely már a Batthyány-könyvanyag rendezésekor felkeltette a szakemberek érdeklődését; Jerney János, az Akadémia rendes tagja 1842-ben előadást is tartott róla.

Amint Batthyány Gusztáv fivére, Batthyány Kázmér értesült arról, hogy a rohonci könyvtár nem fog megfelelni a főúri ajándéktól elvárt várakozásnak, úgy döntött, hogy kisbéri kisebb könyvtárát csatolja az ajándékhoz. Ezeket a könyveket javarészt gróf Batthyány József (1727–1799) érsek

gyűjtötte össze: 21 kéziratot, 132 fólió, 255 negyedrét, 1772 nyolcadrét, 480 tizenketted- és tizenhatodrét, összesen 2660 kötetet. Francia, német irodalom, egyetemes és magyar történelem, útleírások és enciklopédikus művek alkották e kisebb állományt, amely sok fontos művet tartalmazott.

Duka Tivadar (1825–1908)

1904. január 24-én ünnepélyes keretek között állították fel az Akadémiai Könyvtár olvasótermében a Kőrösi Csoma-szekrényt. A tetején Kőrösi Csoma Sándor arcképével díszített bútordarabon aranybetűs tábla hirdette: „Duka Tivadar t. tag ajándéka".

Duka Tivadar 1825-ben evangélikus nemesi családban született a felvidéki Dukafalván. 1846-ban ügyvédi vizsgát tett. A szabadságharc idején nemzetőrnek állt, századosi rangban Görgey Artúr titkára volt, a világosi fegyverletétel után emigrált. Beiratkozott orvostanhallgatónak a londoni Szent György Klinikára, ahol 1853-ban első magyarként angol orvosi diplomát szerzett, és hamarosan megkapta a brit állampolgárságot.

1854 januárjában érkezett meg Kalkuttába a bengáli brit hadsereg katonaorvosaként, s ekkor kezdte meg a Kőrösi Csoma Sándor életére és munkásságára vonatkozó adatok összegyűjtését. 1856-ban ellátogatott Dardzsilingbe, hogy felkeresse Kőrösi Csoma sírhelyét, és megszervezte a síremlék gondozását. Mungirban írta meg első ismertetőit Kőrösi Csoma Sándor életéről és munkásságáról, de beszámolókat készített az indiai életről, és számos orvosi témájú tanulmánya is napvilágot látott.

1874-ben nyugalomba vonult, Londonban telepedett le, és idejét a Kőrösi Csoma Sándor munkásságáról összegyűjtött anyag feldolgozásának szentelte. 1882-ben hivatalos felkérést kapott az Akadémiától Kőrösi Csoma életrajzának megírására. Ennek kapcsán 1883-ban ismét Indiába utazott, hogy ott Kőrösire vonatkozó dokumentumokat gyűjtsön. Felkereste S. C. Malant, Csoma egyetlen tanítványát, és rábeszélte, hogy a Csomától kapott 36 tibeti könyvet, közöttük öt ún. Alexander-könyvet, adományozza az Akadémiának. Duka fő műve, a Kőrösi Csoma-életrajz 1885-ben jelent meg, és máig alapműnek számít.

Munkájáért számos elismerésben részesült: megkapta a Semmelweis emlékérmet és a Vaskoronarendet, tiszteletbeli doktorrá választotta a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem, 1863-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1900-ban tiszteleti tagja lett, a Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland vezető tisztségviselőjévé választották.

Kőrösi Csomára vonatkozó gyűjtésének anyagát, valamint saját levelezését, publikációinak különlenyomatait és egyéb önmagára vonatkozó gyűjteményét az Akadémiának ajándékozta. Mindezt a korábbi adományokkal együtt az ún. Kőrösi Csoma-szekrényben helyezték el. A hagyaték ma az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményében található.

Elischer Boldizsár (1818–1895)

Az Akadémiai Könyvtár különleges és nagyra becsült Goethe-gyűjteménye 1895-ben került a Magyar Tudományos Akadémiához. A kollekció a Goethe-kultusz jelentős megnyilvánulása, ismereteink szerint világszerte ez a negyedik legnagyobb Németországon kívüli Goethe-gyűjtemény. Az adományozó, dr. Elischer Gyula orvosprofesszor a nagybátyjától, Elischer

Boldizsár ügyvédtől örökölt több mint 4100 egységből álló gyűjteményét adta az Akadémiának, amely értékes emléktárgyak és ábrázolások mellett számos kéziratot és egy gazdag könyvgyűjteményt is tartalmazott.

Az 1818-ban Eperjesen született Elischer Boldizsár egyike volt azoknak a művelt felvidéki polgároknak, akik meghatározó politikai, gazdasági, kulturális szerepet játszottak a nemzetté válás időszakában Magyarországon, ugyanakkor megőrizték német identitásukat. Goethe iránti rajongása jogi tanulmányai alatt alakulhatott ki Lipcsében. Pesten telepedett le, ahol köz- és váltóügyvédként, valamint a váltójog egyetemi magántanáraként dolgozott. Gyarapodó Goethe-gyűjteménye csakhamar komoly tekintélyt szerzett számára a németországi gyűjtők és filológusok körében. Kapcsolatban állt alakuló Goethe-társaságokkal, és kivette a részét az író német kultuszának alakításából is. Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal 1885-ben megjelentetett kiadványa az anyagot külföldi irodalommal foglalkozó gyönyörű magánkönyvtárként mutatja be, amelyet tulajdonosa reprezentatív jelleggel, mintegy múzeumként helyezett el pesti lakásában.

Az Akadémia örömmel elfogadta az 1895-ben felajánlott ajándékot. A gyűjteményből állandó kiállítást rendeztek be, magyar és német nyelvű katalógus készült a főkönyvtárnok szerkesztésében, megfesttették Elischer Boldizsár portréját. A Goethe-gyűjtemény további gyarapítása céljából az adományozó 2000 forint összegű alapítványt tett. Az így létrejött Goethe-szoba lett az első tematikus állandó kiállítás, azaz múzeum az Akadémia palotájában. Közel 50 évig, 1944 tavaszáig állt fenn, a háború után az anyag a Kézirattár raktárába került.

2020-ban a Magyar Goethe Társasággal együttműködésben, a Goethe Intézet és a berlini Collegium Hungaricum támogatásával elkészült egy új, a teljes gyűjtemény digitális közzétételét célul kitűző kétnyelvű honlap: https://elischer-goethe.mtak.hu.

Ráth György (1828–1905)

Ráth György, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatója 1895. november 21-én kelt levelében „örök adományképen" felajánlotta az Akadémiának 1711 előtti hungarikumokból álló könyvtárát, és ajándékozási szerződésben vállalta, hogy halála után „visszavonhatatlanul és örök időre" odaajándékozza az Akadémiának.

Ráth György Szegeden született gazdag földbirtokos családban. Fivérével részt vettek a szabadságharcban. Komoly karriert futott be jogi pályán, a pesti királyi ítélőtábla bírája, később tanácselnöke lett. Sokat tett a hazai képzőművészet és iparművészet támogatása érdekében, három kötetben adta ki *Az iparművészet könyve* című művét. 1881-ben megszervezte az Iparművészeti Múzeumot, amelynek 1896-ig igazgatója volt.

A neves gyűjtő 1905. július 7-én bekövetkezett halála után a főkönyvtárnok felvette a kapcsolatot Ráth özvegyével, elkészítették az adományhoz tartozó művek katalógusát, és a könyvgyűjteményt októberben átszállították az Akadémiai Könyvtárba.

A Ráth György-féle régi magyar könyvtár rendkívüli értéket képviselt, jelentőségben a Telekiek hagyatékával vetekedett. A főkönyvtárnok által közzétett adatok szerint a gyűjteményben 2364 munka található, 1042 magyarországi, 1322 külföldi nyomtatvány. A magyarországi nyomtatványok közt 47 volt olyan, amelyből csak ez az egy példány ismeretes. A külföldiek között 141 ősnyomtatvány, vagyis 1501 előtt készült nyomtatvány van.

A gyűjtemény egyik szembetűnő jellegzetessége rendkívül tiszta állapota, mintha nemrég készültek volna a kötetek. A későbbi régikönyvszakértők a tisztaság és az esztétikum érdekében tett beavatkozásokat inkább hátránynak ítélték.

A könyvek számára két üveges szekrényt rendelt Szily Kálmán főkönyvtárnok, külön helyiség nem állt rendelkezésre. Az Akadémia összes ülése egy fehér márványtábla elhelyezéséről döntött Ráth György adományának tiszteletére. A táblát a könyvtár nagyobbik olvasótermének nyugati falára, a két ablak közé illesztették be a következő szöveggel: „Ráth György emlékezetére, ki nagyértékű Régi Magyar Könyvtárát 1906-ban a M. Tud. Akadémiának ajándékozta". Az ünnepélyes táblaavatást 1906. március 22-én tartották. Ma ez az emléktábla a Kézirattár olvasótermének falán emlékezteti az olvasót Ráth rendkívüli ajándékára.

Kaufmann Dávid (1852–1899)

1906 elején újabb értékes adományról kapott hírt az Akadémia elnöksége: Kaufmann Dávid különleges gyűjteményét – Kaufmann és felesége halála után – anyósa, Gomperz Róza ajándékozta a Magyar Tudományos Akadémiának. A 2840 tételből álló gyűjtemény napjainkban is az Akadémiai Könyvtár legbecsesebb kincsei közé tartozik.

A morvaországi kisvárosban, a mai Kojetínben született Kaufmann Dávid 1877-ben jött Budapestre, s lett az ekkor megnyílt Országos Rabbiképző Intézet első tanári karának jeles tagja. A sokoldalú tudós, aki egyaránt mestere volt a középkori zsidó filozófiának, történelemnek, irodalomnak és kultúrtörténetnek, nagy hozzáértéssel gyűjtötte a széles körű érdeklődésének megfelelő héber kéziratokat és régi könyveket. A gyűjtemény különösen gazdag itáliai kéziratokban és nyomtatott könyvekben, mivel különböző antikváriusok révén történt beszerzésein, illetve kisebb rabbi-hagyatékok megvásárlásán kívül Kaufmannak 1895-ben sikerült megvásárolnia a jeles mantovai rabbi, Marco Mortara teljes kézirat- és könyvgyűjteményét.

A gyűjtemény közel hatszáz kéziratot és több mint 1100 nyomtatott könyvet tartalmaz, közöttük a héber nyelvűek mellett számos olasz, judeo–arab, jiddis és arámi nyelvű mű is található. Kaufmann szakkönyvtárában a fentieken kívül több száz genizatöredék, valamint folyóiratok, illetve különböző európai nyelveken írt könyvek is voltak

A mintegy ötszáz tétel alá besorolt több ezer genizatöredék a 9. században alapított ó-kairói Ben Ezra zsinagóga tárházából származik, ahova az évszázadok során elhelyezték a már nem használt iratokat. A változatos tartalmú szövegek nemcsak vallási, nyelvi, jogi, történeti forrásként elsőrangúak, hanem többek között híven tükrözik az Egyiptomban élt zsidó közösség életét. E töredékek online katalogizálása és digitalizálása a 2000-es években történt meg nemzetközi együttműködésben.

A gyűjtemény sok szempontból legértékesebb darabja a Biblia utáni zsidó irodalom, az úgynevezett szóbeli tan alapját képező *Misna* kézirat, amely e mű legteljesebb korai kézirata a világon, és a 2. századi Palesztinában használt rabbinikus héber nyelv alapvető forrása.

Külön meg kell említeni azt a huszonöt héber nyelvű, gazdagon illusztrált pergamen kéziratot, amelyet Gomperz Róza a könyvtárral egy időben adományozott az Akadémiának. Közülük kiemelendő a 14. századi Katalóniából származó *Haggáda*, Maimonidész *Misné Tóra* című vallásjogi kódexének impozáns méretű, többkötetes, különlegesen illusztrált két kézirata.

Vigyázó Ferenc (1874–1928)

A 20. század egyik leggazdagabb adományát gróf Vigyázó Ferencnek köszönheti az Akadémiai Könyvtár, aki végrendeletében összes birtokát, értékes gyűjteményeit és 17 000 kötetes családi könyvtárát az Akadémiára hagyta. Az 1928 júliusában elhunyt gróf ezzel egyúttal szülei kívánságát is teljesítette, akik szintén az Akadémiának szánták könyvgyűjteményüket arra az esetre, ha fiuk törvényes utód nélkül maradna.

A könyvgyűjtésnek generációk óta nagy hagyománya volt a családban. A Vigyázó-könyvtár anyagának nagy része Vigyázó Ferenc apja, Vigyázó Sándor sok évtizedes fáradhatatlan gyűjtésének köszönhető, aki főleg ritkaságokat és értékes műveket gyűjtött. Vigyázó Sándor igyekezett fiát is ránevelni a könyvszeretetre.

A Vigyázó család könyvtára három helyen, Vácrátóton, Rákoskeresztúron (itt őrizték az anyai ág, a Podmaniczky család könyveit) és Budapesten a Károly körúti palotában volt elhelyezve. Példás rendben tartották könyvtárukat, rátóti gyűjteményükhöz külön szabályzatot írtak.

Az adomány számos ősnyomtatványt, kódexet, hungaricumot és régi magyar könyveket tartalmazott. Ezenkívül a 16. századi Aldus Manutius és Christoffel Plantin nyomdáinak termékeit, a 17. századból pedig az Elsevier-nyomtatványokat emelhetjük ki. A 16. századból sok német nyelvű Luther-kiadást találni, az Akadémián készített posszesszorkatalógus huszonhét Luther-munkát tüntet fel. Fellelhető Commenius *Orbis Pictus*ának a lőcsei (1685) és a nürnbergi (1669) kiadása is. A 16–17. század neves „hungarus" szerzőinek értékes munkái is megtalálhatók: Pápai Páriz Ferenc, Heltai Gáspár, Sylvester János, Káldi György, Komáromi Csipkés György, Pázmány Péter, Zsámboki János, Honterus János, Eszterházy Pál, Telegdi Miklós, Bod Péter, Gelei Katona István és mások tudomány- és kultúrtörténeti szempontból is értékes művei.

A Vigyázó-könyvtár anyagát az Akadémiai Könyvtárban 1930-es évekbeli rendezéskor elkezdték beosztani a nagy állomány meglévő szakjaiba. Az egyes folyóirat-sorozatokat beépítették a folyóirat részleg anyagai közé.

Kégl Sándor (1862–1920)

Kégl Sándor elsősorban a magyarországi iranisztika úttörőjeként, a perzsa irodalmi kutatások első hazai képviselőjeként ismert, azt azonban kevesen tudják róla, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozott, mintegy 11 000 kötetet tartalmazó könyvtára révén az intézmény egyik legjelentősebb könyvadományozója volt. Könyveit 1924 őszén testvére és örököse, Kégl János ajánlotta fel a Magyar Tudományos Akadémiának ajándék gyanánt „az örökhagyó intentiojának megfelelően".

Kégl Sándor 1862-ben született nemesi családban. Életét tizenéves korától végigkísérte a könyvek és a könyvgyűjtés iránti elhivatott rajongás. Számos európai nyelven megtanult, majd érdeklődése a keleti nyelvek felé fordult. Bölcsészdoktori oklevelének megszerzése után egy évet Teheránban töltött. 1893-ban kinevezték a budapesti egyetemen a perzsa nyelv és irodalom magántanárává. 1906-ban az Akadémia levelező tagja lett.

Az Akadémiának ajándékozott könyvgyűjtemény egy rendkívül széles érdeklődési körű, sokoldalú és sok nyelven kutató tudós képét vetíti elénk, aki nem pusztán bibliofil szenvedélytől, hanem tudományos érdeklődéstől hajtva, tervszerűen gyűjtötte a kutatásaihoz szükséges műveket. Különösen az iranisztikai gyűjteményrész értéke felbecsülhetetlen.

Az adomány nyomtatott könyves állományának európai klasszikus irodalmat, történelmi, földrajzi és utazási irodalmat felölelő része a törzsgyűjteményen belül a megfelelő szakokhoz került besorolásra, míg a keletkutatáshoz kapcsolódó szakirodalom és szótárak, valamint a keleti kiadványok a keleti irodalom szakhoz, amely 1949 után a Keleti Gyűjtemény kezelésébe került. Az iráni litografált könyvek a gyűjtemény kiemelten fontos részét képezik, hiszen az Európában azidőtájt alig ismert Qājār-kori könyvnyomtatás kezdeteit tárják elénk. A Kégl-gyűjtemény kéziratai révén 59 perzsa és 16 egyéb keleti nyelven írt kézirattal gyarapodott a könyvtár.

A Rozsondai házaspár ajándéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában

A Magyar Tudományos Akadémia és az Akadémiai Könyvtár megalapításuk 200. évfordulója alkalmából a régi hagyományokat megidéző különleges könyvadományban részesült. A 64 kötetből álló, 15. századi ősnyomtatványokat és 16. század eleji köteteket tartalmazó gyűjteményt Rozsondai Marianne és Rozsondai Béla, az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének nyugalmazott munkatársai ajándékozták az intézménynek.

A becses kollekciót eredetileg Lőrincze Péter, régi könyvekért rajongó műgyűjtő és vállalkozó állította össze, és amikor eladóvá vált, a Rozsondai házaspár 47 millió forintért megvásárolta tőle, hogy aztán szeretett egykori munkahelyüknek adományozza.

A 64 mű közül 55 ősnyomtatvány, azaz 1501. január 1. előtt kiadott könyv, 9 pedig antikva, azaz 1501 és 1510 között került ki a nyomdából. Közülük 46 kiadvány most először kerül az Akadémia tulajdonába (39 ősnyomtatvány és 7 antikva), de ennek egy része, 18 kötet (13 ősnyomtatvány, 5 antikva) Magyarország egyetlen könyvtárából sem ismert. Ez azt jelenti, hogy a magyar kulturális örökség jelentős mértékben gazdagodott a Rozsondai házaspár adományának köszönhetően. A kötetek a reneszánsz Európa nevezetes városainak (Firenze, Bologna, Róma, Genf, Párizs, Lyon, Strassburg, Bázel, Köln, Augsburg stb.) nyomdáiból kerültek ki, és neves antik (Seneca, Ovidius, Suetonius, Plautus stb.) és középkori (Petrarca, Savonarola, Aquinói Szent Tamás, Temesvári Pelbárt stb.) szerzők műveit tartalmazzák. A könyvtár a gyűjteményt „A Rozsondai házaspár ajándéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában” elnevezéssel őrzi meg.